

Stavební vývoj pražských objektů je tedy značně složitý, a úměrně s tím se komplikují i problémy památkové ochrany. Je proto třeba dávat stále větší důraz na hloubkový průzkum, aby při rekonstrukci nebylo způsobeno více škody než užitku a aby se nezničily hodnoty skryté pod povrchem, a naopak se zajistilo jejich zhodnocení.

ROMÁNSKÉ NÁLEZY NA MALÉ STRANĚ

MILADA VILÍMKOVÁ
JOSEF HÝZLER

Vrátíme-li se dnes ke starší literatuře, uvědomíme si s podivem, jak se během posledních deseti let, díky soustavnému historickoarchitektonickému průzkumu

Starého Města pražského i Malé Strany, změnil obraz historického vývoje našeho hlavního města. Dr. Jiří Čarek ve svém díle o románské Praze (Románská Praha), vydaném v roce 1947, zaregistroval naprosto spolehlivě všechny tehdejší poznatky o pozůstatcích románské sakrální a profánní architektury v pražských městech. Zdálo se, že nic dalšího anebo lépe i nic významného nemůže už být v Praze objeveno. Listujeme-li dnes Čarkovou knihou, vidíme, že není takřka bloku, kde by se nebylo narazilo na nové, doposud neznámé fragmenty románské výstavby, často ojedinělého významu. Tak v areálu malostranské maltézské jurisdikce zná Čarkova „Románská Praha“ vlastně jen baziliku P. Marie pod řetězem, jejíž jižní apsida se fragmentárně zachovala v předsíni dnešního kostela. Zbytky celé stavby byly odkryty a poznatky o nich publikovány v roce 1902 (K. Fiala, A. Podlaha, Zbytky původní románské stavby v Maltézském chrámu na Malé Straně, Pam. Arch. XX, 1902—3, K. Fiala, Kostel Matky Boží pod řetězem s konventem rytířského řádu johanitů, Architektonický obzor VI, str. 11 a d.). O přilehlém špitálu panovalo ještě tehdy domněnky, že byl zbořen a nahrazen, až na stěnu po jižní straně dnešního nádvoří před kostelem, barokní novostavbou velkopřevorské rezidence. Ve skutečnosti se románské zdivo někdejšího špitálu (či komendy) zachovalo takřka v celém původním rozsahu, jak ukázal hloubkový průzkum prováděný v roce 1959 (publikoval Vl. Píša v článku „Jak rostla Praha“, Kniha o Praze 1960). Nadto byly objeveny románské fragmenty dalšího objektu johanitského komplexu severně od kostela P. Marie, ve dvoře domu čp. 286/III.

Je jistě pravda, že ve vlastním opevněném jádru někdejší maltézské jurisdikce bylo možno předpokládat další významné objevy pozůstatků stavební činnosti johanitů. Rozhodně by však sotva kdo očekával existenci románské výstavby v širší oblasti maltézské jurisdikce, přestože znění pramenů vlastně k této možnosti přímo poukazuje. Zmínku o založení kostela obsahuje však teprve Hájkova kronika z první poloviny 16. století, která nebývá ani v tomto směru

pokládána za pramen prvořadý. Vypráví, že v roce 1213 vybídl ve snu sám sv. Prokop zbožného Soběslava, aby společně se svou manželkou Dobromilou svůj dům — zbudovaný prý už tehdy, kdy kněžna Libuše založila Prahu — zasvětili Bohu a sv. Prokopu. Manželé světce uposlechli a postavili na místě svého domu nový kostel, který posvětil pražský biskup Daniel. V tomto legendárním podání nikdo nehledal reálné, konkrétní jádro. Původní kostel sv. Prokopa — později patrně goticky přestavěný (pramenných zpráv o přestavbě nemáme, předpokládáme ji pouze na podkladě grafických pohledů ze 17. století) — ustoupil koncem 17. století barokní novostavbě, o sto let později byl zrušen a přestavěn na obytný dům. Barokní přestavba kostela sv. Prokopa, prováděná známým stavitelem Francescem Luraghem, je náhodou velmi podrobně dokumentován celou řadou účtů i zápisy v maltézských matrikách. Dne 7. března 1689 bylo započato s bouráním starého kostela a 13. dubna téhož roku o deváté hodině dopolední byl tehdejší převorem maltézského konventu Jakubem Sigmundem Kutzberským položen základní kámen novostavby (Státní ústřední archiv, Malt. arch. sign. 64/168). Mimo jiné byli přítomni Jan de Clerex, jeden ze starších kostela sv. Prokopa, a architekt Antonio Luragho (nepochybně Jan Antonín Luragho, který snad měl na stavbě kostela také nějakou účast). Novostavba kostela byla dokončena v roce 1693, vysvěcen byl dne 11. listopadu tohoto roku. V zápisu o svěcení kostela, který z maltézské matriky opsál svého času C. Merhout (nevydaný materiál v archivu Útvaru hl. architekta NV hl. m. Prahy), se uvádí, že tehdejší velkopřevor Ferdinand Ludvík Libštejnský hr. z Kolowrat postavil kostel svým nákladem, ponechav při tom ze starého kostela toliko jedinou zeď směrem k domu Luraghovskému (čp. 376/III), který roku 1651 koupil Carlo Luragho, po něm pak jej držel od roku 1670 Francesco Luragho; zeď patrně ponechána na přání vlastníka domu a zároveň stavitele kostela Francesca Luragha. Nový kostel měl podle popisu v inventáři z roku 1751, sepsaném tehdejší převorem maltézského konventu Fra Dominikem Spinko z Helfenthalu v letech 1751—1752 (Státní ústřední archiv, Malt. arch. sign. B XII/25—29), dvě krypty, jednu zvanou Kolowratská, pod stupni hlavního oltáře, a druhou, které se říkalo obecná, pod zpěváckým kůrem.

Podle nařízení císaře Josefa II. z roku 1782 byl kostel zrušen a roku 1790 prodán v dražbě Anně hr. z Kolowrat, rozené hr. Ogilvy, tehdejší majitelce domu čp. 376/III za 735 zl. r. s tím, že jej přestaví na obytný dům. Plán přestavby vypracoval ještě před uskutečněním prodeje, už roku 1789, architekt Ign. Palliardi (AMP, Publ. XIX, per. 1779—97, č. 4). O dvacet let později byl kostel přestavěn podruhé, podle plánů téhož architekta z roku 1811 (AMP, sign. D2/730, per. 1807—11). Při těchto přestavbách byla zrušena Kolowratská krypta pod hlavním oltářem, ale ponechána krypta pod někdejší zpěváckým kůrem, která slouží do dnešní doby jako sklep. Při průzkumu tohoto sklepa bylo

zjištěno, že zápis v maltézské matrice z roku 1693 je doslova pravdivý, neboť západní zeď sklepa, zaklenutého valenou cihlovou klenbou — tedy zeď sousedící s domem čp. 376/III — pochází skutečně z původní románské stavby.

V západní lícové zdi se dochovalo v celé ploše pečlivě provedené kvádříkové zdivo se soklem asi 60—70 cm nad dnešní úrovní podlahy tohoto sklepa. Soklové zdivo je předsazené, částečně narušené a nad ním je evidovatelných 12 vrstev řádkovaného zdiva z pečlivě provedených kvádříků se snahou o dobré převázání. Povrchová úprava spár se nedochovala. První pateční řádkovaná vrstva nad soklem má kvádříky s optimální výškou až 30 cm, ostatní vrstvy jsou v průměru 20 cm vysoké, nejnižší vrstvy jsou 12 cm.

Toto kvádříkové zdivo se dochovalo v celé šíři asi 5 m dnešního prostoru sklepa ve výši 160 cm nad soklem, avšak v lici obou dnešních podélných zdí, kolmých ke zmíněné románské zdi, se již nevyskytuje, naopak toto zdivo pokračuje dále. Jeho skutečný rozsah by bylo možno stanovit teprve po podrobném sondážním stavebně historickém průzkumu.

Na západní straně jsou k této zdi situovány středověké sklepní prostory čp. 376/III, avšak v tomto prostoru byla přizděna nová gotická pateční zeď pod valenou klenbou z lomového kamene, takže z této strany ji nelze dále sledovat.

Již z této středověké dispoziční situace lze usoudit na původní úzké provozní sepětí prostoru kostela s objekty při jeho západní straně. Vlivem této skutečnosti musela pak být společná západní zeď nově pojata i do barokní přestavby kostela koncem 17. století, a lze důvodně předpokládat v této části další objevy středověké substrukce původního kostela sv. Prokopa, zvláště když původní jeho dlažba byla, jak vyplývá z uvedeného nálezu, o 1,5—2,00 m pod úrovní dnešního nivó terénu této části města.

V poměru ke kostelu sv. Prokopa je v souvislosti s Hájkovou zprávou o jeho založení zajímavá i situace zmíněného už domu čp. 376/III. Nejstarší původní zpráva o něm je obsažena v listině z roku 1367, uložené v maltézském archívu (dnes Státní ústřední archív, Malt. arch., Listina č. 58). Tato listina, vydaná komendátorem Pešlínem a převorem Mikulášem, potvrzuje znění starší listiny, vydané už roku 1346 komendátorem Čeňkem v Wartenberka a převorem Friczkem. Podle této starší smlouvy prodal tehdy maltézský konvent zahradu, sousedící na severní straně s kostelem sv. Prokopa a domem i sladovnou jakéhosi pana Zdeňka, dvěma malostranským měšťanům, aby si zde postavili domy, sladovny a jiná potřebná stavení. Ve středověku byla pak zastavena pouze východní část tohoto měštitště, při dnešním Maltézském náměstí, kdežto při Karmelitské ulici zůstaly zahrady, zastavované postupně až do poslední čtvrtiny 17. století.

Na nároží mezi ulicí Karmelitskou a Prokopskou, na měštitšti dnešního čp. 376/III stál tedy dům už před polovinou 14. století. Při podrobném průzkumu sklepů tohoto domu byly zjištěny netoliko gotické prostory, ale i fragment

románského kvádříkového zdiva, a to v nárožním, severovýchodním sklepe, ve výklenku při Karmelitské ulici.

Ve vylámané části představené druhé středověké zdi, 65 cm silné, je část líce starší románské kvádříkové zdi. Spodní část líce této zdi je vylámána až do výše 150 cm nad dlažbu sklepa a pod klenbou se dochovalo 6 vrstev kvádříkového zdiva v šíři asi 1 m.

Tyto vrstvy mají výšku od 12 do 20 cm a jednotlivé kvádříky jsou až 40 cm dlouhé. Rovněž tento nález nebylo zatím možno uvést v další prostorové souvislosti románské dispozice, jelikož již ve středověku došlo zde k rozsáhlé přestavbě. Tento nález lze vyložit jistě jen existencí samostatného románského objektu — domu anebo spíše dvorce (curia) v těsném sousedství kostela sv. Prokopa. Hájkovu zprávu by na základě těchto nových nálezů bylo tedy možno interpretovat tak, že v předpolí Menšího Města pražského a zároveň v předpolí maltézské jurisdikce stál románský dvorec, založený v době nám blíže neznámé. Jeden z majitelů domu či dvorce pak — snad skutečně v souhlasu s Hájkovou kronikou, na počátku 13. století — založil v sousedství kostel zasvěcený sv. Prokopu. V této souvislosti však zůstává nevyjasněný právní poměr majitele tohoto domu k řádu johanitů a konventu P. Marie pod řetězem, jakožto vlastních pánů jurisdikce, s nímž pak souvisí otázka dalšího vyměření areálu této jurisdikce, respektive oblasti darované řádu někdy po roce 1158 králem Vladislavem II., a řada dalších závažných problémů, jejichž řešení přesahují rámec této zprávy.

Jak už uvedeno, bylo městiště sousedící po jižní straně s kostelem sv. Prokopa s domem někdy pana Zdeňka prodáno v roce 1346 jako zahrada, postupně rozparcelováno a zastavěno. V citované listině není ani zmínky o tom, že by v této zahradě, která do té doby byla vlastnictvím konventu, stála nějaká stavba. Nicméně při průzkumu čp. 382/III tzv. Malého Muskonského domu, jehož výstavba je prameny velmi bezpečně datována do konce třetí čtvrtiny 17. století (kdy jej, už rozestavěný, koupil a dostavěl zednický mistr Santini de Bossi), byly rovněž objeveny pozoruhodné fragmenty románského kvádříkového zdiva, a to v čelní stěně severního sklepa při Karmelitské ulici.

V severní polovině obvodové zdi od Karmelitské ulice v šíři asi 6 m bylo nalezeno lícované románské kvádříkové zdivo se soklovou podnoží odsazenou o 12 cm a o 45 cm vyšší, než je dnešní dlažba sklepa. Soklová podnož je provedena z nízkých kvádříků deskovitého charakteru, vlastní zeď se dá evidovat do výše 2 m pod klenbu sklepa a sestává ze 14 vrstev řádkového zdiva. Nejvyšší je opět první vrstva nad soklem s kvádříky až 22 cm vysokými, nejnižší vrstvy měří 10—11 cm. Kvádříkové zdivo je pečlivě provedeno, původní úprava spár se nedochovala, kvádříky jsou až 50 cm dlouhé. Popsaná soklová podnož, v jejíž poloze lze předpokládat románskou úroveň dlažby přízemí, je asi 2,5 m pod dnešní úrovní Karmelitské ulice, z čehož lze usoudit na značné historické

narůstání terénu této části Prahy, podobně jako tomu bylo na protějším břehu Vltavy na Starém Městě. Existenci kvádříkového zdiva by snad bylo možno rovněž vyložit existencí zmíněného již románského dvorce v sousedství kostela sv. Prokopa, k němuž možná patřil původně celý areál zahrady prodané konventem před polovinou 14. století. Není však vyloučeno, že zde stál další, zcela samostatný románský objekt.

Dále z obou uvedených nálezů románského zdiva v dnešní stavební čáře příslušného úseku Karmelitské ulice lze vyvodit důležitý poznatek pro historický urbanismus Prahy, totiž, že i tato komunikační osa začala být pevně stavebně fixována již v době románské.

Řešení těchto otázek závisí v budoucnosti na možnosti hloubkového průzkumu v této oblasti, jehož výsledky by mohly podstatně napomoci interpretaci nejasného místa v darovací listině krále Vladislava II., týkajícího se původního vymezení oblasti darované králem řádu johanitů. V současné době je však třeba se zdržet všech předčasných závěrů a omezit se toliko na zprávu o učiněných nálezech.